

*А. М. Пісарэнка, кандыдат філалагічных
навук, дацэнт кафедры беларускай філалогіі
і сусветнай літаратуры БДУ культуры
і мастацтваў*

ЭКСПРЭСІЎНЫЯ ПРЫМЕТНІКІ ЯК СТРУКТУРНЫ КАМПАНЕНТ НАРОДНА-ПЕСЕННАГА ПАРАЎНАННЯ

Эмацыянальна-ацэначныя прыметнікі сталі адным з атрыбутаў мовы народных песень. Дзякуючы сваёй эканомнасці, інфармацыйнасці, мілагучнасці яны ўжываюцца ва ўсіх жанрах фальклорна-паэтычных твораў. Так, у галашэннях (хаўтурных або нявесты-сіраты ў вясельных песнях), у сацыяльна-бытавых, сямейна-бытавых, баладных песнях яны маюць, як правіла, негатыўную канатацыю і з’яўляюцца выразным, яркім сродкам перадачы паўнаты, гранічнасці чалавечага пачуцця. У кантэксце велічальных калядных, валачобных, вясельных песень, якія мелі на мэце ўславіць годнасць, характэрна чалавека, яго дабрабыт, казачны дастатак, прыметнікі са значэннем ацэнкі-характарыстыкі набываюць станоўчае канатацыйнае значэнне і таксама з’яўляюцца яркім, дакладным сродкам пры выражэнні чалавечага пачуцця, меры яго праяўлення. Такое вар’іраванне суб’ектыўных ацэнак пры перадачы эмоцый чалавека, ужыванне прыметніка як у прамым, так і ў пераносным значэнні дазваляе, на наш погляд, лічыць прыметнікі з суфіксамі суб’ектыўнай ацэнкі адным з прадуктыўных вобразных сродкаў ці адным з ужывальных кампанентаў вобразных сродкаў мовы беларускіх народных песень.

Народнапесенная паэзія выключна ашчадна і ў той жа час дакладна і змястоўна выкарыстоўвае вобразнае слова, яго эмацыянальна-экспрэсіўныя рэсурсы. Н.С.Гілевіч, даследуючы паэтыку беларускіх народных песень, зазначыў, што “ў кожнай песні мы ўбачым выкарыстанне розных прыёмаў і сродкаў мастацкага адлюстравання і мастацкай выразнасці”. І ён жа “Як бясконца рознагалосае жыццё – так бясконца разнастайным павінна быць гучанне паэтычнага слова”, – падкрэсліваў паэт [1, с. 13, 283]. Аднак мове народных песень уласцівы і такія тропы або вобразныя сродкі, якія аднолькава актыўна ўжываюцца ва ўсіх песенных жанрах.

Спецыфічнай, адметнай рысай мовы песень з’яўляецца функцыянаванне параўнанняў, кампанентам якіх з’яўляецца

эмацыянальна-ацэначны прыметнік. Увогуле, як слушна зазначае Ф.М.Янкоўскі, “параўнанне – сродак распазнавання, пазнавання, нават успрымання рэчаў”, яны “ва ўсіх, без выключэння, мовах – яркі паэтычны сродак” [3, с. 237].

Параўнанні ў народна-паэтычных творах маюць устойлівы, традыцыйны характар, кампаненты іх, як правіла, гатовыя характарыстыкі: *як лён бяленькі* (коскі), *як боб буйненькі* (слёзкі), *як галубкі сівенькі* (дзеткі) і інш.: Па плячах коскі развіваюцца. Па плячах *коскі – як лён бяленькі*, Па ліцы *слёзкі – як боб буйненькі* [ВП, 2, с. 521]; *Дзеткі мае маленькі, Як галубкі сівенькі*, Да хадзіце дадому, Трудна жыць самому [С–Б, с. 454]; Там Васілька вячэрае. На ім шапанька зьяе, *Рубашачка бяленькая з паперай раўненькая* [Жн.п., с. 234]; Ой, ляжыць жана, *як лебедзь беленька*, Ой, стаіць мужу, *як вугаль чарненькі* [Б, 2, с. 499]; А хто ў мяне кумам будзецц, Пасадзіла б я яго й у гародзе на градзе *Сінькім васілёчкам* [РП, с. 243]; *Яблычкі кругленькія – Мы з табой роўненькія* [КПП, с. 147]; Э-эй, я малады *апушчуся*, Э-эй, *туманчыкам ціхусенькім* [ВТП, с. 291].

Прыметнікі з суфіксамі суб’ектыўнай ацэнкі ў складзе параўнанняў з’яўляюцца стрыжнем, апорным кампанентам. Калі іх апусціць, то губляецца не толькі сэнсавая, але і эмацыянальная напоўненасць усяго вобразнага сродку. Характарыстыка вобраза будзе няпоўнай, і ўвесь песенны твор губляе сваю эстэтычную вартасць. Каб даказаць гэта, можна правесці лінгвістычны эксперымент – параўнаць радкі песні: у першым выпадку захаваць лексічны склад параўнанняў, у другім – апусціць стрыжнёвы кампанент тропа, эмацыянальна-ацэначны прыметнік.

I. Божа мой, божа,
Жаль мне маладосці.
Даў мне бог мужа
Не па любосці.
Ростам *маленькі* –
Як серп крывенькі.
Вочкі заспаны, –
Як у старога пана.
Валасы рыжэнькі, –
Як ля пня апенькі.
Вушы, – як лапаткі,
Губы, – як аладкі.
[СММ, с. 131]

II. Божа мой, божа,
Жаль мне маладосці.
Даў мне бог мужа
Не па любосці.
Ростам – як серп.
Вочкі заспаны, –
Як у старога пана.
Валасы, –
Як ля пня апенькі.
Вушы, – як лапаткі,
Губы, – як аладкі.

Як відаць, без экспрэсіўных прыметнікаў у складзе параўнанняў губляецца гумарыстычная характарыстыка вобраза. Падтэкст

першага параўнання падказвае, што муж не толькі *маленькі*, ён і кривенькі, чаго не бачым, як і не бачым *рыжэнькіх* валасоў у другім выпадку (прыметнік-эпітэт *рыжэнькі* забяспечвае яшчэ і псіхалагічную характарыстыку вобраза: як вядома, рыжы – “хітры”). Такім чынам, дзякуючы прыметнікам са значэннем ацэнкі-характарыстыкі, параўнанні ў беларускіх народных песнях вызначаюцца трапнасцю, змястоўнасцю, глыбінёй.

Нярэдка паэтычная формула параўнання ў песнях выражаецца экспрэсіўным прыметнікам і назоўнікам у творным склоне: Вулічкай ішла (Аксіначка) *цёмненькай хмарачкай*. І к двору прыйшла *дробненькім дожджыкам*, па двору прайшла *ясненькай зорачкай*, У сені вайшла *шэранькай вутачкай*, У хату вайшла *сізенькай павачкай*, За стол села злічненькай *панначкай* [ВП, 4, с. 156]. Бяззлучнікавая форма параўнання, або творны параўнання, узмацняе экспрэсіўнасць радка, надае яму энергічны рытм.

Рэдкасныя ў беларускіх народных песнях “адмоўныя параўнанні”, у склад якіх уваходзяць прыметнікі з эмацыянальна-ацэначнымі фармантамі. Па сваёй будове яны нагадваюць паралелізм, першы кампанент якога апісальны (гэта – вобраз, які падаецца з адмоўем). Апавядальнік як бы папярэджвае: не пра гэта будзе ісці гаворка: *Ды не трэскі ляцяць, не бяленькія, Ды твае дзеткі драбненькія* [Б, 1, с. 206].

Першы радок у такім параўнанні настройвае слухача на пэўны лад, засяроджвае ўвагу на пэўным прадмеце, выклікаючы тым самым зацікаўленасць. У адмоўным параўнанні супастаўленне адбываецца праз адмаўленне (супрацьпастаўленне). Прыметнікі-эпітэты (бяленькія, драбненькія) у складзе такога параўнання ствараюць вобраз глыбокай эстэтычнай вартасці, забяспечваюць экспрэсіўнасць выкладу ўсяго твора. Б.В.Тамашэўскі сцвярджае, што за межамі славянскай народнай паэзіі такі троп, як “адмоўнае параўнанне”, не сустракаецца (2, с. 207).

Падагульняючы, адзначым, што выкарыстанне параўнанняў розных структурна-граматычных тыпаў у мове беларускіх народных песень заўсёды апраўдана. Экспрэсіўныя прыметнікі з’яўляюцца апорным кампанентам гэтага вобразнага сродку: яны забяспечваюць і сэнсавую, і эмацыянальную характарыстыку дзейных асоб/вобразаў, а таксама ствараюць глыбокі падтэкст песеннага радка, агульны эмацыянальны фон твораў.

Умоўныя скарачэнні

- Б, 1 – Балады, кн. 1 / уклад. Л.М.Салавей. – Мн., 1977.
Б, 2 – Балады, кн. 2 / уклад. Л.М.Салавей. – Мн., 1978.
ВП, 2 – Вяселле. Песні, кн. 2 / склад. Л.А.Малаш. – Мн., 1981.
ВП, 4 – Вяселле. Песні, кн. 4 / склад. Л.А.Малаш. – Мн., 1985.
ВТП – Восеньскія і талочныя песні / склад. А.С.Ліс. – Мн., 1981.
Жн. п. – Жніўныя песні / уклад. А.С.Ліса. – Мн., 1974.
КПШ – Купальскія і пятроўскія песні / уклад. А.С.Ліса, С.Т.Асташэвіч. – Мн., 1985.
РП – Радзінная паэзія / уклад. М.Я.Грынבלата. – Мн., 1971.
С–Б – Сямейна-бытавыя песні / склад. І.К.Цішчанка. – Мн., 1984.
СММ – *Зянько, У.* Спадчына маёй маці / уклад. В.Ліцвінкі. – Мн., 1993.

---

1. *Гілевіч, Н.С.* Наша родная песня: навукова-папулярны нарыс / Н. С. Гілевіч. – Мн., 1968.

2. *Томашевский, Б.В.* Стилистика / Б.В.Томашевский. – 2-е изд., испр. и доп. – Л., 1983.

3. *Янкоўскі, Ф.М.* Беларускія народныя параўнанні: кароткі слоўнік / Ф.М.Янкоўскі. – Мн., 1973.